

Dzieje górnictwa - element europejskiego dziedzictwa kultury

1

pod redakcją Pawła P. Zagożdżona i Maciej Madziarza

**OFICYNA WYDAWNICZA POLITECHNIKI WROCŁAWSKIEJ
WROCŁAW 2008**

Wydanie tomu wsparło finansowo
KGHM CUPRUM Sp. z o.o., Centrum Badawczo-Rozwojowe

Recenzent
Wojciech CIĘŻKOWSKI

Redakcja techniczna i projekt okładki
Marek J. BATTEK

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część niniejszej książki, zarówno w całości,
jak i we fragmentach, nie może być reprodukowana w sposób elektroniczny,
fotograficzny i inny bez zgody wydawcy.

© Copyright by Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2008

OFICyna WYDAWNICZA POLITECHNIKI WROCLAWSKIEJ
Wybrzeże Wyspiańskiego 27, 50-370 Wrocław
www.oficyna.pwr.wroc.pl
oficwyd@pwr.wroc.pl

ISBN 978-83-7493-384-1

Drukarnia Oficyny Wydawniczej Politechniki Wrocławskiej. Zam. nr 303/2008

Wstęp

„Doskonali w tym piśmie nic nie znajdą dla siebie, ale gdy mniej wiadomi – przez zażycie tu wypisanych doświadczeń – tam i ówdzie co wynajdą, będą mieli doskonalsi koło czego doświadczać” – takimi słowami zwracał się do czytelników we wstępie do dzieła „O rzeczach kopalnych” jego autor – Krzysztof Kluk, w roku 1781.

Wiedzeni tą samą ideą oddajemy w Państwa ręce książkę zatytułowaną „Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury”, której autorami są zarówno historycy i archiwiści zajmujący się zagadnieniami historii górnictwa, jak i pracownicy uczelni technicznych oraz przyrodniczych, przedstawiciele przemysłu wydobywczego oraz organów nadzoru górniczego, czy wreszcie osoby zafascynowane dawnym górnictwem i jego pozostałościami. Łączy autorów wspólna pasja – historia górnictwa oraz świadomość, że zarówno przed stuleciami, jak i współcześnie eksploatacja górnicza była i jest podstawowym źródłem surowców, umożliwiających funkcjonowanie produkcji przemysłowej, a tym samym gospodarki, a dzieje górnictwa to żywa, emocjonująca opowieść o zmaganiach człowieka z bezwzględными siłami przyrody – w walce o skarby natury ukryte we wnętrzu ziemi. Chociaż opracowanie niniejsze dotyczy jedynie wybranych zagadnień z dziejów górnictwa, prezentuje szeroki zakres tematycki, poczynając od opisu zasobów archiwalnych, przez rozwój techniki w górnictwie, mało znaną historię poszukiwań i eksploatacji górnicznej na terenach tzw. Ziemi Zachodnich po zakończeniu II wojny światowej, problematykę badań i wykorzystania relikwów dawnych robót górniczych, a także aspekty prawne i kulturowe rozwoju eksploatacji górnicznej.

Żyjąc na przełomie XX i XXI wieku jesteśmy zafascynowani współczesnymi „cudami techniki” i łatwo przeoczyć można przy tym przeszłość, w której wszystko, co mamy, dojrzewało powoli i w trudzie. Górnictwo, rozumiane jako umiejętności poszukiwania i wydobywania surowców naturalnych, dawniej obejmujące również wiedzę hutniczą i metalurgiczną, jest jedną z najważniejszych i najstarszych dziedzin działalności człowieka. Poczynając od eksploatacji krzemienia, przez pozyskiwanie rud miedzi i cyny dla uzyskania brązu, później żelaza i węgla kamiennego – dających podstawę do dynamicznego rozwoju produkcji i techniki w okresie rewolucji przemysłowej, umiejętności wydobywania i wykorzystania surowców naturalnych wyznaczały etapy rozwoju ludzkości, decydując tym samym o rozwoju społeczeństw i ich kultury. Na pytanie, kiedy zaczęło się panowanie maszyn, pada zwykle odpowiedź – od wynalezienia maszyny parowej, tzn. od roku 1769. Niewielu z nas zdaje sobie sprawę, że maszyna parowa zrodziła się w kopalni, a idea usuwania wody z wyrobisk podziemnych przy użyciu pary zrealizowana została już w roku 1698 przez Thomasa Savery, konstruktora pompy parowej, nazwanej, nie bez przyczyny „Miners Friend” (*Przyjaciel Górnik*). Początkowo więc maszyny pompowały wodę, przede wszystkim z kopalń, a wykorzystanie energii pary do innych zastosowań nastąpiło po roku 1784, początkowo jako napędu

młynów zbożowych i pras do wyciskania nasion oleistych, później zmechanizowanych przędzalni i innych zakładów. Wpływu upowszechnienia się maszyn na gospodarkę, politykę, komunikację, a nawet sztukę wojenną, a tym samym na rozwój europejskiej i światowej kultury nie sposób przecenić, zwłaszcza po roku 1800. Wtedy też dały się odczuć pierwsze negatywne skutki uprzemysłowienia – szkody społeczne i problemy polityczne, wynikające z mechanizacji produkcji.

Zabytki techniki górniczej są najłatwiej dostrzegalnym w otoczeniu elementem dziedzictwa dawnej, zwykle zaniechanej już eksploatacji. Roboty poszukiwawcze i wydobywcze – które w zakresie eksploatacji krzemienia sięgają zarania cywilizacji, prowadzone były szczególnie intensywnie w wielu rejonach Europy już od średniowiecza, często przez wiele stuleci, a pozostawiły liczne relikty w postaci opuszczonych wyrobisk, zabudowań, a czasem całych zespołów przemysłowych związanych z górnictwem. W wielu przypadkach obiekty te, jak np. wieże szybowe, czy hałdy kopalniane, stały się nieodłącznym elementem krajobrazu, a krajobraz przekształcony przez górnictwo – to krajobraz kulturowy.

Na terenie Polski relikty robót górniczych znane są w wielkiej liczbie z obszaru Śląska, gdzie udokumentowana historia poszukiwań i eksploatacji sięga XII w., a przedmiotem wydobywania były przede wszystkim rudy metali, węgiel kamienny oraz surowce skalne. Interesujące wydają się pozostałości dawnego górnictwa zachowane na obszarze Sudetów i ich przedgórze, który przyroda szczerze wyposażyła w liczne, niewielkie złoża rud metali, okresowo eksploatowane na przestrzeni XIII–XX w. Niestety, stopień poznania tych obiektów, w wielu przypadkach związanych z najdawniejszym okresem rozwoju eksploatacji górniczej na tym terenie, jest niedostateczny, mimo że stanowią one cenne źródło wiedzy o rozwoju techniki eksploatacji złóż, dając świadectwo wiedzy i umiejętności pokoleń górników związanych z tą ziemią. Obiekty te pozbawione są zwykle jakiegokolwiek ochrony i dokumentacji, a ich wykorzystanie sprowadza się najczęściej do roli nielegalnych wysypisk śmieci. Chlubnym wyjątkiem, śmiało stwierdzić można – wzorem do naśladowania, jest tu *Muzeum Kopalnia Złota* w Złotym Stoku, gdzie dzięki odpowiednio wyeksponowanej górniczej przeszłości rozkwita obecnie turystyka. Zabytkowe kopalnie mogą i powinny stanowić atrakcję *turystyki industrialnej* (przemysłowej) – której celem jest poznanie walorów dziedzictwa przemysłowego oraz *geoturystyki* – ukierunkowanej na poznawanie przestrzennych przejawów różnorodności środowiska geologicznego. Geoturystyka promuje także ochronę dziedzictwa geologicznego i górniczego oraz uświadamia zwiedzającym związek uwarunkowań naturalnych i procesów antropogenicznych w kształtowaniu krajobrazu kulturowego. Elementy turystyki geologicznej zostały włączone do programów edukacyjnych UNESCO.

Dzieje górnictwa, to dzieje pomyślnych, lecz wciąż trwających zmagania człowieka z żywiołem przyrody, angażujących wiedzę, inteligencję i wolę kolejnych pokoleń – od starszej epoki kamiennej, po czasy współczesne – które wywarły istotny wpływ na europejską i światową kulturę, zaś zamysł autorów niniejszego, skromnego opracowania, które przekazujemy w ręce Czytelnika, doskonale oddają słowa Marcusa Tulliusa Cicero (106–43 r. p.n.e.): „*Historia jest świadkiem czasu, światłem prawdy, życiem pamięci i zwiastunką przyszłości*”.

Maciej Madziarz
Paweł P. Zagożdżon